

פרק רביעי

קביעת מחיר

1234567 חוקי החכמה

בכלכלה המודרנית, מחיר מוצר נקבע על פי היצע וביקוש. סוחרים רשאים לדרוש גם מחיר גבוה מאד עבור סחורתם, כל עוד אין הטעיה מכוונת של הסוחר כלפי הלקוח. מעטים הם החוקים המגבילים סוחר מלקבוע כל מחיר שרצה.

1234567 חוקי החכמה

להלכה, לעומת זאת, קיימת גישה שונה לחלוטין לנושא קביעת מחירים. התורה אוסרת על המוכר לגבות מחיר הגבוה משווי של המוצר^(א), ואוסרת על הלקוח לשלם מחיר נמוך מדי, למוכר^(ב). מחיר הניתן עבור מוצר צריך להיות תואם את שווי האמיתי. ניצול לרעה של תמימות הלקוח או המוכר, הינו מעשה אסור ובר השוואה לגזל^(ג). הלכות אלו נקראות הלכות אונאה.

א. 'אונאה'

הלכות אונאה חלות בלי להתחשב ברמת הרווחים של המוכר. כמו כן, ההלכה אינה מגדירה מהי רמת רווחים נאותה, או מה צריך להיות מחיר השוק הכללי^(ד). לעומת זאת, היא קובעת שהמחיר הנקבע למוצר יהיה בהתאם לשווי בשוק הכללי.

'אונאה' שייכת גם במקרים של שכירות^(ה).

איסור אונאה הוא אף כלפי סוחרים מנוסים^(ו). אם ישנם בחנות

- (א) חו"מ רכ"ז א'. וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו (ויקרא כ"ה י"ד).
- (ב) שם.
- (ג) טור חו"מ רכ"ז כותב שלא לוקים על איסור אונאה, מפני שהוא בכלל לאו דלא תגזול וניתן להשבון.
- (ד) הטעיה במזיד בדבר שיווי מוצר.
- חשובה כגניבת דעת (עיין שו"ע חו"מ רכ"ח ו', וסמ"ע רכ"ז ס"ק נ"א).
- (ד) ישנם מספר מקרים בהם חו"ל קבעו גבולות לגודל הרווח שמוכר יכול להרוויח; במכירת מוצרי יסוד נצרכים, ובמקומות שהתושבים הם ברובם יהודים. עיין חו"מ ר"ל את פרטי הלכה זו.
- (ה) חו"מ רכ"ז ל"ה.

מוצרים אשר מחירם נמוך משווים האמיתי, חובה להודיע על כך לבעל החנות⁽¹⁾. קניית סחורה זו מבלי ליידע את הבעלים מהו שוויה האמיתי, הוא אונאה זאת למרות שהלקוח שילם את המחיר שדרש ממנו המוכר, ולא ניסה להוריד את מחיר המוצר. כל עוד מחירו אינו משקף את שוויו האמיתי של המוצר, הוא עבר על איסור אונאה. (אבל ראה פסקה ד' 'מבצעים והנחות')

ב. החזר האונאה תלוי ברמת האונאה

כשנעשית אונאה, ההלכה משתנית בהתאם לשיעורה:

אונאה בעסקים - בשונה מאונאה בנדל"ן ובשכר פועלים^(ח) - מתחלקת לשלושה סוגים:

1. אם הלקוח שילם עבור חפץ יותר משישית (16.6%) מעבר לשוויו, באפשרותו^(ט) לבטל את המקח^(ו) ולדרוש את כל כספו בחזרה.

דוגמא לדבר: אם אדם קנה חפץ במאתיים וחמישים שקלים, ולאחר מכן נוכח ששוויו הוא רק מאתיים, באפשרותו לבטל כליל את המקח. גם אם המוכר מציע להחזיר את חמישים השקלים שגבה

(ח) בפועל קבלן יש אונאה, אבל פועל שמקבל משכורת אין בה אונאה, ועיין להלן.

(ט) הרמ"א רכ"ז ד' כותב שגם הצד המאנה יכול במקרה זה לבטל את המקח, אא"כ הקונה מחל על אונאתו או ששהה יותר משיעור 'כדי שיראה לתגר'. המחבר חולק וסובר שלצד המאנה אין אפשרות לבטל את המקח. ועיין בערוך השלחן רכ"ז ג' שמביא ראיה מירושלמי בב"מ פרק ד' הלכה ג' לשיטת הרמ"א.

(י) רכ"ז ד'.

(ו) רכ"ז י"ד. מבוסס על דברי המשנה בב"מ נ"א ע"א, שם חולקים תנא קמא ור' יהודה בעניין זה: ר' יהודה סובר שסוחר אמור לדעת את שווייה האמיתי של סחורתו, ואם הסכים למחיר נמוך, אין זאת אלא שמחל על אונאתו. תנא קמא חולק שאפילו סוחר מנוסה יכול לטעות ואסור לקנות מוצר במחיר נמוך, אלא אם כן הוא מודיע למוכר מהו שוויו האמיתי של המוצר, ונפסקה הלכה כתנא קמא.

(ז) שלחן ערוך הרב אונאה ג'.

יותר מכדי שווי החפץ, הלוקח יכול לסרב ולדרוש לבטל את המקח לגמרי. גם הלוקח אינו יכול לכפות את המוכר להחזיר לו את חמישים השקלים, זכותו היא רק לדרוש את ביטול המקח.

על המוכר להחזיר את כספו של הלוקח, ואין זה משנה מהם כללי החנות כלפי החזרות של מוצרים^(יא). דין זה חל אפילו אם הלוקח השתמש במוצר שקנה, לפני שהבין שהונו אותו.

2. אם המחיר שנגבה היה שונה בדיוק בשישית^(יב) משווי האמיתי, המקח קיים ועל המוכר להחזיר ללוקח את דמי האונאה. במקרה כזה אף צד אינו יכול לדרוש את ביטול המקח^(יג).

דוגמא לדבר: אם אדם שילם שלוש מאות ושישים שקלים עבור חפץ ששווה שלוש מאות. הלוקח זכאי לקבל את שישים השקלים, אולם אינו יכול לדרוש את ביטול המקח.

3. אם האונאה היתה פחות משישית, אין ללוקח זכות לתבוע את אונאתו ואף לא לבטל המקח^(יד). והנה, למרות שאין תביעה ממונית במקרה של אונאה של פחות משישית, הרא"ש מסתפק שמא

(יא) אם שתי הצדדים רוצים לוותר על זכויותיהם בתביעת 'אונאה', עליהם לעשות תנאי כהלכה כפי המבואר בסי' רכ"ז כ"א.

(יב) ישנן שתי דרכים כיצד לחשב שישיית:

א. שישיית מהמחיר ששולם. לדוגמא, אם המחיר ששולם היה שלוש מאות ושישים שקלים, שישיית היא שישים שקלים. לכן, אם השווי האמיתי הוא רק שלוש מאות, אזי האונאה הייתה בדיוק שישיית.

ב. שישיית מהשווי האמיתי של

המוצר. לדוגמא, אם חפץ שווה שלוש

מאות שקלים והלוקח שילם עבורו

שלוש מאות וחמישים, הוא שילם בדיוק שישיית יותר מכדי שוויו.

להלכה, שתי הדרכים נכונות (ח"מ רכ"ז ב') ולכן, בין אם שילם שלוש מאות ושישים שקלים, ובין אם שילם שלוש מאות וחמישים, והחפץ שווה שלוש מאות שקלים בלבד, המכר קיים ועל המוכר להחזיר את דמי ההונאה.

עין רמ"א בסי' רכ"ז ד', סמ"ע ס"ק י"א וקצות החושן ס"ק ב', לגבי מקרים שהאונאה פחותה משישיית השווי של המוצר, אך היא יותר משישיית של המחיר ששולם.

(יג) ח"מ רכ"ז ב'.

(יד) ח"מ רכ"ז ג'.

האיסור של אונאה קיים אף בכה"ג^(ט). לכן, אין למכור שום דבר ביותר משוויו, אפילו במעט^(ט). בנוסף, אם אדם שם לב שבטעות גבה מחיר גבוה מדי עבור מוצר, אפילו אם היה פחות משישית, ירא שמים יחזיר ללקוח את ההפרש^(י). אך מ"מ במקרה זה אין ללוקח תביעה עליו בבית דין.

אוצר החכמה

1234567

1234567

(טו) חו"מ רכ"ז ו'.

פחות משתות, האם מותר להזהיר את הלקוח שהוא הולך לשלם יותר משווי החפץ (זה פשוט שבאונאה של שתות ויותר, צריך להודיענו על כך, כדי למנוע איסור אונאה), והדבר תלוי בשני הצדדים המובאים ברא"ש. אם יש אונאה אף בפחות משתות, חובה ליידע את הלקוח ואין בזה משום איסור רכילות. אך אם אין איסור אונאה כלל בפחות משתות, אין לאחר להתערב במקח, ואם עשה כן הוא עובר על איסור רכילות.

החפץ חיים לא מכריע בנידון מאחר שהרא"ש לא מכריע בין שני הטעמים שמביא.

עיין בספר חסידים תקל"ב, חינוך של"ז, ובעל המאור בב"ק (דף מ"ה בדפי הרי"ף) שסוברים שאין איסור כלל באונאה פחות משתות.

ועיין ברמב"ן ויקרא כ"ה ט"ז, בט"ז בסי' רכ"ז ו', בחכמת שלמה בסי' רכ"ז כ"ז, ובאמרי ברוך שסוברים שיש איסור אונאה אף בפחות משתות.

(טז) חו"מ רכ"ז ו'.

(יז) סמ"ע רכ"ז ס"ק י"ד.

ומ"מ, הלקוח לא יקבל את מה שמחזיר לו, שמא אין זכותו לקבל בחזרה את כספו. לכן טוב יעשה המוכר אם יציע לו את הכסף בחזרה ויאמר

הרא"ש בב"מ פרק רביעי סי' כ' כותב שני טעמים בהסבר מדוע אין תביעה על אונאה פחות משתות:

א. דרך העולם למחול על אונאה עבשתות, בגלל שקשה להוציא ממון בדין במקרה כזה, כי בשביל להראות ששילם יותר משוויו, צריך לשום את החפץ ע"י שמאים, ואלו יכולים להיות חלוקים בדעותיהם; זה יאמר יש בו אונאה וזה יאמר אין בו אונאה. לכן, מחוסר ברירה, הוא מוחל על אונאתו. לפי טעם זה, קיים איסור אונאה אף בפחות משתות, אלא שהתובע מוחל על תביעת ממונו. ב. כך היא דרך מקח וממכר שאפשר לדרוש מחיר יקר מעט יותר משווי המוצר, או להפך, לשלם קצת פחות משווי מוצר. לפעמים הלקוח חפץ בחפץ מסויים ושווה לו לשלם עליו יותר, ולפעמים המוכר זקוק למעות ומוכן למכור את חפצו בזול. לכן, עד שתות, הווי בכלל דמי המקח. לפי טעם זה, אין שם אונאה על פחות משתות, ואין בו איסור כלל.

הרא"ש אינו מכריע בין שני הטעמים, אך כותב שירא שמים יצא ידי כולם.

החפץ חיים בהלכות רכילות כלל ט' אות י' כותב שיש נפקא מינה בין שני ההסברים הנ"ל במקרה של אונאה

ג. אי התאמה במידה, במנין, או במשקל הפריטים

דיני אונאה מתייחסים רק לאי התאמה בין המחיר ששולם לבין ערכו האמיתי של החפץ הנמכר. במקרים של אי התאמה במידה, במנין, או במשקל של המוצר הנמכר, הלוקח זכאי לדרוש בחזרה את כל הטעות ואין זה משנה כמה היא הייתה^(יח). לדוגמא, אם לקוח הזמין חמישים כסאות, וקיבל רק ארבעים ותשע, זכותו לתבוע את הכסא החסר^(יט), למרות שהוא פחות משישית המקח. אין זמן מוגבל לתביעה כזו, והמתנה לא תבטל את זכותו לתבוע את המגיע לו^(כ), לעומת מקרי אונאה רגילים שבהם הדין שונה.

ד. מבצעים והנחות

מוצר החכמה

אין איסור אונאה במקרה שהמוכר והלוקח יודעים את מחירו האמיתי של המוצר, ומוכנים לוותר על זכויותיהם ולשלם מחיר שונה. לדוגמא, כאשר המחיר ששולם שונה מערך החפץ, באופן שאין הדעת טועה בכך, וברור שגם המוכר וגם הלוקח מודעים לכך^(כא). והוא הדין כשמוכר מכריז, לדוגמא, על הנחות של 30%

טעות במידה או במשקל וכדו', היא דבר שיכול להימדד בקלות.

(יט) אם המוכר אינו יכול לספק את כל הסחורה, ייתכן שהלקוח יכול לבטל את כל המקח. עיין סמ"ע רל"ב ס"ק ב', ר' עקיבא איגר רל"ב, ערוך השלחן רל"ב ט', שבות יעקב ח"ג קס"ט, נתיבות המשפט קפ"ב ס"ק ח' ומשפט שלום קפ"ב לפרטי דינים.

(כ) חו"מ רל"ב א', סמ"ע ס"ק ג'. במקרה שהלקוח השתמש בחלק מהסחורה, עיין בפוסקים המובאים בהערה הקודמת.

(כא) חו"מ ר"כ ח', קצות החושן רכ"ז ה'.

שאם מצד הדין לא מגיע לו, הרי הוא נותן לו זאת במתנה. ט"ז ס"ק ו'.

החתם סופר כותב שאם אדם קונה חפץ וחושש שמשלם עליו יותר מכדי שוויו (ופחות משתות), ראוי שימחול על אונאתו כדי להציל את המוכר מידי איסור, ואין הוא מפסיד מכך, כי בין כך אין לו זכות תביעה בבית דין על אונאה של פחות משתות.

(יח) חו"מ רל"ב א'.

חילוקי הדינים בהלכות אונאה קיימים בגלל הקושי לאמוד במדויק את שווי פריטי המקח ואת התנודות הקיימות בשוק העסקי. לעומת זאת,

ומוכר חפץ ששווה מאה שקלים בשבעים שקלים בלבד, הרי שיודע הוא את מחירו האמיתי של החפץ ומוכן לקבל את המחיר הנמוך, **נלכן** לא יחולו דיני אונאה.

ה. כשהלוקח יודע שהמחיר אינו מתאים

אם הלוקח מבחין שדורשים ממנו לשלם יותר משיווי החפץ, וקנה את החפץ בדעה שיתבע אח"כ את אונאתו, יכול הוא לחזור אח"כ אל המוכר ולדרוש את אונאתו^(כב). יש מחלוקת בין הפוסקים האם **דין** זה שייך לכל הרמות של אונאה^(כג), או רק לאונאה של בדיוק שישית^(כד).

ו. מוצרים עם מחירים קבועים

אונאה של פחות משתות אינה ניתנת להיתבע, בגלל טבעם הלא

ה"ח"ק 1234567

(כב) רמ"א חו"מ רכ"ז ז', סמ"ע ס"ק י"ח, חוות יאיר קפ"ז. קצות החושן ס"ק ה', ונתיבות המשפט ס"ק ד'. ועיין בב"ח ס"ק ט' שחולק וסובר שהלוקח צריך לאמר לפני עדים קודם המכירה שבכוונתו לתבוע את האונאה. כאשר ברור לשני הצדדים שהמחיר אינו תואם את המציאות, ובכל אופן הם קונים/מוכרים זה לזה, לשיטת הקצות החושן ס"ק ה', ערוך השלחן רכ"ז ט' הדבר נחשב כאילו עשו תנאי ביניהם שמוותרים הם על זכותם לתבוע 'אונאה'. לעומת זאת כאן מדובר שהמוכר חושב לעצמו שהוא מצליח להונות את הלוקח שלא שם לבו למחיר הגבוה שדרש ממנו, והאמת אינה כן, כי הלוקח הבחין ברמאותו, ובדעתו לתבעו אחר כך. במקרה דידן לא שייך לומר שהם כאילו התנו ביניהם.

(כג) סמ"ע ס"ק י"ח, חוות יאיר קפ"ז. הנתיבות המשפט רס"ד ס"ק י"ח מסכים לכך בנסיבות מסויימות, עיי"ש. (כד) נתיבות המשפט ס"ק ד', הגהת הסמ"ע ס"ק י"ח, מחנה אפרים הלכות אונאה י"ט. באונאה של שתות, כיון שההלכה היא שהמקח קיים והאונאה חוזרת, יכול הלוקח לטעון שקנה את החפץ ושבדעתו היה לתבוע אח"כ את המוכר שיחזיר לו את המגיע לו. ברם, כאשר האונאה היא יותר משישית, כיון שההלכה היא שהמקח בטל והלוקח צריך להחזיר את החפץ לבעליו, סביר להניח שויתר הוא על זכותו והחליט לקנות את החפץ על אף מחירו הגבוה. אין להניח שרצה לקנות את החפץ ולתבוע אח"כ את המוכר לבטל את המקח.

יציב של מחירים^(כה). לכן, מוצר שמחירו קבוע ויציב, יש בו אונאה אף בפחות משתות^(כז). דוגמא לכך יכולה להיות, מוצר הנמצא בפיקוח מחירים על ידי המדינה, שנמכר תמיד באותו מחיר.

ת"ח 1234567

ז. אונאה בשוגג

הלכות אלו קיימות גם כאשר האונאה נעשתה בשגגה^(כז). כאשר המוכר או הלוקח מכירים לאחר מכן את טעותם ומבינים שהמחיר ששולם לא התאים לשווי החפץ, עליהם ליידע את הצד השני ולהציע החזר כספי^(כח).

ת"ח 1234567

ח. מוכר שקנה את סחורתו ביוקר

גם כאשר המוכר קנה את סחורתו ביוקר, אסור לו למוכרה ללקוחות במחיר יקר מהרגיל, כדי לכסות את הוצאותיו. אם הונו אותו, אין זה מתיר לו להונות אחרים^(כט).

ט. קביעת שער השוק

בפועל, קשה לברר מהו שער השוק האמיתי של מוצרים. מוכרים נותנים לפעמים שירותים שונים ורשאים הם לגבות מחיר על כך. לדוגמא, אי אפשר להשוות מחיר של בקבוק שתיה הנמכר במסעדה, לזה הנמכר במכולת.

מחירים משתנים גם בהתאם למקום. לערים שונות יש כללי

(כה) ראה הערה טז שני הסברים בעניין זה.	והב"ח (שם) סוברים שאיסור אונאה קיים אף בשוגג.
(כו) ערוך השלחן רכ"ז ב'. וע' במחנה אפרים ז'.	(כח) עיין בט"ז רכ"ז ז' שאפילו אחרי המחילה, ראוי להחזיר את סכום האונאה.
(כז) עיין מהרי"ט ח"ב י"ט הסובר שלא עוברים על איסור אונאה כשהדבר נעשה בשוגג, אולם הטור בריש סי' רכ"ז	(כט) קיצור שלחן ערוך ס"ב ג'.

מסחר שונים, לכן, מחיר מוצר מסויים יכול להשתנות ממקום למקום^(ל).

שינויים אלו יוצרים אחריות עצומה על המוכר. כדי להימנע מאיסור אונאה, עליו להבטיח שכל המחירים שלו יהיו מתאימים לשווי המוצרים שמוכר. למעשה, קשה מאד לדעת עד היכן רשאי המוכר להעלות את מחיר מוצריו. ודבר זה חמור הוא, שכן אפילו העלאה קטנה^(לא) עלולה להיות עבירה דאורייתא של אונאה.

שינויים אלו מקשים גם על האפשרות לתבוע החזר כספי על אונאה, שכן קשה לחשב שישית, בלי לדעת את השווי האמיתי של המוצר.

ישנם מוצרים שנמכרים בקשת רחבה מאד של מחירים, ואין להם שום ערך מוסכם. יש נידון בפוסקים האם קיים איסור אונאה במוצרים אלו^(לב).

י. מסגרת הזמן

★ כשנתאנה הלקוח

כדי שתביעת הלקוח תהיה ברת תוקף, עליו לתבוע את המוכר באופן מיידית^(לג). נותנים לו משך זמן שיספיק לו לגשת לשמאי כדי

(ל) רבינו ירוחם ספר מישרים נתיב ט' חלק ג'.

(לא) וע' בראש בב"מ פרק רביעי סי' כ' שמשמע שהעלאה בשוגג של פחות משישית המחיר, אינו עובר על איסור אונאה לכו"ע.

(לב) הבית יוסף חו"מ ר"ט א' סובר שאין

אונאה במוצרים שמחירם אינו קבוע

כלל, אולם הדרכי משה ר"ט ס"ק א',

הש"ך והב"ח חולקים וסוברים שאיסור אונאה קיים אף במוצרים אלו.

עיין בערוך השלחן רל"ז ז' שדעתו היא שמוצר הנמכר באופן סדיר במחירים שונים, כל אחד ממחירים אלו מקובל ואין בהם אונאה.

(לג) חו"מ רכ"ז ז'.

החינוך במצוה של"ז מסביר שנוהג זה

תוקן 'כדי שיתקיימו עניני המקח

לברר האם המחיר ששילם היה ראוי, ועליו לחזור מיד אל המוכר ולטעון את טענותיו. אם הלקוח אינו מביא את המוצר אל השמאי מיידית^(לד), או שאינו חוזר מיד אחרי השומה אל המוכר, איבד את זכותו לתבוע את האונאה^(לה).

במקרה שאין שמאי בסביבה, נותנים ללקוח זמן, עד שימצא שמאי מתאים^(לו).

אם השמאי טעה בהערכתו ואמר ללקוח שהמחיר ששילם היה ראוי, ולאחר זמן גילה הלקוח את הטעות, לא הפסיד את זכותו ויכול הוא לתבוע את המוכר למרות הזמן שחלף^(לי).

הלכות אלו נוגעות לתשלום שנעשה במזומן, אך אם קנה את המוצר בהקפה, יכול לחכות עד שמשלם עבורו, ורק אז לגשת לשמאי^(לח).

והממכר בין בני אדם'^(לד) אין שיעור משך זמן קצוב. הדבר תלוי באפשרות למצוא שמאי פנוי. (לה) מידת חסידות למוכר להחזיר את האונאה אפילו כשהלוקח תבעו לאחר הזמן האמור. דעת החינוך של"ז, הרמ"ך (שיטה מקובצת ב"מ נ"ב ע"ב) בשיטת רב האי גאון, והערוך השלחן רכ"ז י"ח. אולם נראה שהמאירי בב"מ נ"א חולק. אם הלקוח טוען שהוא לא לקח לשמאי את מה שקנה, בגלל שלא העלה על דעתו שרימוהו במחיר, וביכולתו להוכיח את דבריו, הערוך השלחן רכ"ז י"ח כותב שבכה"ג לא איבד את זכות תביעתו ואפילו לאחר זמן. (לו) חו"מ רכ"ז ט"ו. (לז) נתיבות המשפט רכ"ז ס"ק ג', ש"ך

ש"ו ס"ק י"ב. (לח) יש שני טעמים להלכה זו: א. הלקוח אינו מרגיש שיש לו סיבה מספקת לברר את שווי החפץ שקנה, כל עוד שלא שילם בפועל. ולכן, חוסר פעולתו אינה מוכיחה שויתר על זכותו לתבוע את אונאתו. יכול להיות שהוא מחכה עד שיצטרך לשלם, ואז יברר את ערכו האמיתי של החפץ (משנה למלך פט"ו הלכות מכירה ה"ג). ב. הלקוח נאמן שלא מחל על זכותו לתבוע, במיגו שיכול לטעון שכבר שילם על החפץ ואינו חייב כלום למוכר (ש"ך רכ"ז ס"ק ד'). הערוך השלחן בסי' רכ"ז י" כותב שאם הלקוח השתמש בחפץ תקופה ממושכת, לכו"ע הפסיד את זכותו לתבוע אונאה, אע"פ שעדיין לא שילם.

[2234507]

★ כשנתאנה המוכר

כשנתאנה המוכר, היות והמוצר שמכר כבר אינו בידו ואינו יכול לגשת לשמאי שיעריך את שווי, יש לו אורך זמן לתביעתו עד שימצא מוצר כמו זה שהיה לו, ויראנו לשמאי מומחה.

ואולם, אם מכר סחורה שמינה קבוע, ואין בה שינויים ואפשר להעריכה אף בלי להראותה לשמאי, אין לו הארכת זמן זו^(לט).

היום, כמעט כל מה שמוכרים בשוק הם דברים המיוצרים ביצור המוני ואפשר לברר את המחיר האמיתי בנקל, בטלפון וכדומה, והשיעור של 'כדי שיראה לתגר' הוא קצר מאוד, בין למוכר ובין ללוקח.

[אוצר החכמה]

יא. שימוש בסחורה

לאחר שנודע ללוקח שהונו אותו (ביותר משישית), אל לו להשתמש בסחורה שקנה, ואם ישתמש, יפסיד את זכותו לתבוע את ביטול המקח^(מ). אולם, אם הוא מודיע למוכר שבכוונתו להחזיר את מה שקנה, ואח"כ משתמש במוצר, לא הפסיד את זכותו להחזירו למוכר, אם כי עליו לשלם דמי שכירות וכל נזק שיגרום לחפץ.

לוקח שהשתמש במוצר שקנה לפני שנודע לו שהונו אותו, לא הפסיד את זכותו לתבוע את האונאה^(מא).

הלכות אלו נוגעות דווקא לאונאה של יותר משתות, שהמקח בה בטל. אם האונאה הייתה בדיוק שישית, יכול הלוקח להשתמש במה שקנה, ולתבוע את ההחזר הכספי המגיע לו^(מב).

(לט) שם. הזכות לבטלה. ריטב"א ב"מ נ' ע"ב, נתיבות המשפט רל"ב א', מחנה אפרים בהלכות אונאה סי' ה'. (מא) בכפוף למסגרת הזמן שניתנה לו, כמבואר לעיל. (מב) נתיבות המשפט רל"ב ס"ק א',

(מ) אונאה של יותר משתות מבטלת את המקח. אם הלוקח רוצה לממש את זכותו, המוצר אינו שלו ושימוש בו הוא גזל, לכן ההשתמשות מוכיחה שברצונו לקיים את המקח, והיא מהווה ויתור על

יב. אונאה בקרקע, במשכורת וכחוב

אין אונאה במכירת^(מג) או בהשכרת^(מד) קרקע. כלומר, אין אפשרות לתבוע את האונאה בבית דין^(מה), אבל איסור אונאה קיים גם בהם - לפי הרבה פוסקים^(מו). והוא הדין לגבי מכירת שטר חוב^(מז).

¹²³⁴⁵⁶⁷

ואולם, גם בדברים אלו, אם המחיר ששולם הוא יותר^(מח) מפי שניים משער השוק, המקח בטל לפי חלק מהדעות^(מט) (בכפוף להגבלת

המשפט

דברים וגניבת דעת.

(מז) עיין בפתחי תשובה רכ"ז ס"ק כ"ט שדן האם דין זה קיים במכירת חוב שבעל פה או שמא רק במכירת שטר חוב.

(מח) חו"מ רמ"א רכ"ז כ"ט. הסמ"ע ס"ק נ' כותב שהמקח בטל גם אם שולם עבור הקרקע בדיוק פי שניים משווייה האמיתי.

(מט) דבר זה שנוי במחלוקת ואין בו הכרעה ברורה, לכן המוציא מחברו עליו הראיה (דרכי משה ס"ק ד').

ועיין בש"ך ס"ו ס"ק קכ"ב שמסקנתו היא שאין החזרת דמי אונאה בקרקע, גם כשנמכרה ביותר מפי שניים משווייה. וכתב רע"א בשם המהרי"ט (חו"מ כ') שקרקע שנמכרה בפחות מחצי משווייה, והמוכר דורש לבטל את המקח, הקרקע חוזרת למרא קמא. ועיין בנתיבות המשפט בכללי תפיסה כ"ב שחולק וסובר שחזקת מרא קמא בקרקע אינה מועילה במקרה של ספק הנובע מפלוגתא דרבנותא.

קרקע שנמכרת במחיר הכפול משווייה, בית דין לא כופים את המוכר להחזיר את הכסף ללוקח (רשד"ם חו"מ שע"ו).

אונאה של שתות אינה מבטלת את המקח אלא מאפשרת ללוקח לקבל חזרה את הכסף הנוסף ששילם. והיות שהמוצר שקנה יישאר שלו גם אם יתבע את אונאתו, יכול הוא להמשיך להשתמש במה שקנה, בלי לזוותר על זכותו לתבוע את האונאה

¹²³⁴⁵⁶⁷

(מג) חו"מ רכ"ז ל"ב. ועיין במרדכי ב"מ ש"ה.

(מד) עיין בנחלת צבי הסובר שכלל זה שייך רק למכירת קרקעות ולא להשכרה.

¹²³⁴⁵⁶⁷

(מה) חו"מ רכ"ז כ"ט.

(מו) ספר החינוך מצוה של"ז, רמב"ן על התורה ויקרא כ"ה י"ז, אור החיים ויקרא כ"ה י"ז. רבנו יונה ב"ב ע"ז ע"ב, ערוך השלחן רכ"ז ל"ה, ושער המשפט מ"ב מסבירים שהגמרא רק הפקיעה קרקע מההלכות הממוניות של אונאה, אבל האיסור עדיין קיים (החינוך מסביר שכשקונים קרקע, אנשים מעדיפים לזוותר על האונאה מאשר לבטל את המקח, ולכן, למרות שהאיסור קיים, המקח לא בטל).

הסמ"ע בס"ק נ"א מביא מהרש"ל הסובר שאדם המוכר קרקע ודורש עברה מחיר יקר, עובר על אונאת

1234567

1234567

הזמן האמורה לעיל^(ג).

יג. פועל

עובדים בשכר - פועל, (דיני פועל קבלן^(נא) מבוארים להלן) - דין שכרם כדין קרקע לגבי אונאה^(נג). מעסיק שמשלם שכר נמוך לעובד, עובר על איסור אונאה לפי הרבה פוסקים, אבל העובד אינו רשאי לתבוע את שכרו האבוד בבית דין.

דין זה הוא רק ביחס לשכר שמקבל על עבודתו, אך אם לדוגמא, אדם שוכר נהג עם מכונית ושילם לו פחות מהמחיר הראוי, במקרה כזה, מעריכים כמה אמורים להיות דמי שכירות על המכונית, וכמה אמור להיות שכרו של הנהג. על החלק שנידון כמשכורת על עבודת הנהג לא יחולו דיני אונאה, ועל החלק שנידון כתשלום עבור השימוש ברכב, יחולו דיני אונאה, ככל שכירות בעלמא^(נד).

יד. פועל קבלן

על שכר של עובד קבלן, שהוא לפי כמות העבודה שבוצעה ולא לפי משך זמן העבודה, חלים דיני אונאה^(נד). תשלום השונה בשישית או ביותר משישית משער השוק, יוחזר^(נה).

ברם, יוצא מן הכלל הזה הוא מקרה שבו אדם שכר קבלן במטרה

קבלן לא חלים דיני אונאה.	(נ) סמ"ע ט"ו.
(נה) הדין הרגיל באונאה הוא שבאונאה של יותר משישית, המקח בטל. כאן שנעשית העבודה ע"י הפועל וא"א לבטלה, ההלכה היא להחזיר את כל הכסף שנלקח שלא כראוי (ברם, יתכן שבגלל שהיתה אונאה של יתר משתות, מבחינה הלכתית ההסכם שלהם בטל ונחשב כאילו עבד ללא הסכם, ודינו לקבל שכר רק כפחות שבפועלים וכמבואר בס' של"ב),	(נא) ראה פרק י' הערה לג לגבי הבדל בין פועל לקבלן. (נב) חו"מ רכ"ז ל"ג. (נג) רמ"א רכ"ז ל"ג. עיינן במחנה אפרים הל' גזילה י"א החולק על האמור, במקרים מסויימים. (נד) חו"מ רכ"ז ל"ו. ראה פרק י' הערה לג' להגדרה מדוייקת של עובד קבלן. עיינן בגליוני רע"א שמביא רשב"א ורמב"ן החולקים וסוברים שגם על עובד

להשבית את קרקעו. מקרה כזה נידון כעסקת נדל"ן, ולכן, אינו בר תביעה בבית דין⁽¹¹⁾.

דין זה הוא רק במה שנוגע לעצם השבחת הקרקע, כגון, קבלן שבונה בית עבור חברו, שכל השכר שיקבל עבור עבודת הבניה אינו שייך להלכות אונאה. אבל על שכר הניתן עבור חלקים מהעבודה שאינם קשורים ישירות לעבודת הקרקע, כגון, קניית מוצרים עבור הבניה וכדו', חלים דיני אונאה הרגילים⁽¹²⁾.

טו. נושא ונותן באמונה

עסקאות הנעשות על בסיס של רווח מותנה בין המוכר ללוקח לא חל עליהן איסור אונאה⁽¹³⁾. לדוגמא, אם אדם מוכר סחורה, והסכימו ביניהם המוכר והלוקח שמחירה יהיה 15% יותר מהסכום שהמוכר שילם עבורה, גם אם יתברר שהשווי האמיתי של החפץ אינו מגיע למחיר שדרש, אין כאן דיני אונאה⁽¹⁴⁾. מפני שהגדרה של איסור אונאה הוא להונות מישהו בדבר הערך האמיתי של מוצר. בסוג עסקה כזו, אין התייחסות לשווי האמיתי של החפץ, כי אם לרווח של המוכר. כלל זה הוא רק אם העסקה מבוצעת באופן זה, ואין אחד מהצדדים יודע את ערכו האמיתי של החפץ. אולם, אם אחד מהם יודע שהמחיר המוסכם שונה משווי האמיתי של החפץ, עליו ליידע את חברו כדי שלא לעבור על איסור אונאה⁽¹⁵⁾.

(נו) נתיבות המשפט רכ"ז ס"ק כ', עמודי אור ק"ז. יש מחיר מוגדר לחלקי העבודה השונים.

(נז) עמודי אור ק"ז, דבר אברהם ח"ב י"ט אות ד'. (נח) חו"מ רכ"ז כ"ז.

(נט) עיין בש"ך ס"ק ט"ו שדן האם הלכה זו נכונה גם במקרה שהאונאה היא יותר משתות.

(ס) הנתיבות המשפט בסי' רכ"ז ס"ק י"ט כותב שבמקרה כזה צריך להחזיר את האונאה. החכמת שלמה מסכים לעקרון שיש איסור אונאה במקרה כזה, אך שאפשר לחלק את הסכום, רק אם

טז. אונאת דברים

כשם שאיסור אונאה קיים במקח וממכר, כך קיים איסור אונאה בדברים^(סא). "גדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון, זה בגופו וזה בממונו"^(סב). איסור אונאת דברים כולל כל גרימת צער ליהודי על ידי דיבור.

המשנה^{אוצר החכמה} (סג) מביאה דוגמא שכיחה: אסור לאדם לשאול מוכר על מחיר מוצר בחנות, אם אין כוונתו לקנותו. כי כשאדם שואל מוכר על מחירים של מוצרים בחנותו, המוכר מתמלא תקווה שימכור, ולבסוף כשאינו מוכר, מצטער. לכן, אסור להעלות את הציפיות של המוכר לחינם.

אם אדם מתכנן לקנות מוצר כלשהו, מותר לו להיכנס לחנויות רבות כדי לראות מי מהן מציעה את המחיר הטוב ביותר. אולם, אם גמר בדעתו לרוכשו במקום אחר - ישירות מהמפעל או בדרך אחרת, וברצונו להיכנס לחנות רק כדי לראות את המוצר, הדבר אסור משום אונאת דברים.

איסור זה שייך גם אצל המוכר^(סד). מוכר אשר מציג את סחורתו כאילו היא עומדת למכירה, ואין רצונו למוכרה אלא כדי לדעת מה שוויה, עובר על אונאת דברים.

- טוען שאין חובה להחזיר את הכסף. (סב) חו"מ רכ"ח א'.
 (סא) "ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך" (ויקרא כ"ה י"ז).
 (סג) בבא מציעא נ"ח ע"ב.
 (סד) ספר חסידים שי"א.

פרק חמישי

מקח טעות

1234567

אדם המוכר נכס, עומד פעמים רבות בפני ספק: מה הן חובותיו כלפי הלוקח? האם מחובתו לגלות לו כל פגם שקיים בנכס, או שגילוי קיומם של פגמים הוא באחריות הלוקח, ועליו מוטלת חובה לבדוק היטב את מקחו.

1234567

ההלכה, קובעת שכל מקח נעשה מתוך הנחה שהדבר שנמכר נקי מפגמים. לכן, מכירה של דבר פגום, בלי להודיע על כך, היא עבירה של גניבת דעת^(א). הלוקח הוא יכול לבטל את המקח ולתבוע החזר מלא של כספו^(ב). זכות זו - של הלוקח - קיימת בין אם המוכר הטעה אותו בזדון ובין אם המוכר עצמו לא ידע על הפגם^(ג). האיסור נוהג בין במוכר ליהודי ובין במוכר לשאינו יהודי^(ד).

1234567

א. החובה לגלות

מחובתו של המוכר לגלות ללוקח אם קיימים פגמים במוצר שנמכר. הגילוי צריך להיות מפורט^(ה), כלומר, יש לציין בדיוק מה פגום. ויש אומרים שהגילוי צריך להיות חד וברור, ולא מספיק לומר ללוקח 'שיתכן' שיש פגם במוצר^(ו).

- (א) ריטב"א בחולין צ"ד, סמ"ג בלאוין קנ"ה, והיראים קכ"ד כותבים שגניבת דעת כלולה באיסור תורה של 'לא תגזול'.
 (ב) הנהגות המשפט ס' ס"ק ד' כותב בדעת הרמב"ם שמכירת דבר פגום נכלל באיסור אונאה.
 (ג) חו"מ רל"ב ג'.
 (ד) חו"מ רל"ב י"ח.
 (ה) חו"מ רכ"ח ו', שלחן ערוך הרב הלכות אונאה י"א, חכם צבי ס"ח.
 (ו) חו"מ רל"ב ז'.
 (ז) שבות יעקב ח"ב קס"ז.
 אולם עיין בריב"ש ת"ג, בנתיבות המשפט רל"ב ס"ק ד', ובדברי מלכיאל ח"ג קס"ד משמע שאם אמר לקונה שיתכן שיש מום בחפץ, אינו יכול לבטל המקח.

ב. מכירה "כמות שהוא" – "as is"

בהרבה עסקי נדל"ן, כתוב בחוזה שהעסקה היא 'מכירת נכס כמות שהוא', כלומר המוכר אינו מגלה את פגמי הנכס - אם ישנם, ועל הלוקח מוטלת החובה לגלותם. המטרה של מכירה כזו, היא לחייב את הלוקח לקבל כל פגם אפשרי שיימצא לאחר מכן בנכס.

והנה, כתוב בשולחן ערוך⁽¹⁾ שאם כי לקוח יכול לוותר על זכותו לטעון מקח טעות כשמסכים לקבל פגם הקיים בנכס, ויתור יכול להיעשות דווקא כשיודע ומקבל פגם מסויים. אבל ויתורים כלליים אינם חלים ויכול הלוקח לבטל את המקח בטענה שלא חשב שבאמת יימצאו פגמים כלל, או בטענה שלא ציפה שיהיו פגמים נרחבים כאלו, ואם היה יודע על קיומם, לא היה מסכים לקבלם^(ח).

היה נראה שמבחינה הלכתית - במכירה 'כמות שהוא' - הלוקח אינו מפסיד את זכותו לטעון טענת מקח טעות. אלא שהרדב"ז^(ט) כותב שבמקומות שנהגו למכור נכסים באופן זה, הויתור חל למרות היותו ויתור כללי (ועיין לקמן פיסקה יג לגבי מקרה שהלוקח היה יכול לבדוק את הנכס).

ג. שכירות

הלכות מקח טעות חלות אף על שכירות^(י). אם דירה שכורה נמצאת פגומה, השוכר יכול לבטל את הסכם השכירות. וכן לאיך גיסא, אם השוכר העלים מהמשכיר מידע חשוב, המשכיר יכול לבטל את השכירות^(יא).

(ז) חו"מ של"ב ז'.
(ח) הלכה זו נראית כסותרת את ההלכה המובאת לעיל, שאם לקוח נכשל בבדיקת נכס הוא ויתר על זכותו לטעון מקח טעות, ולא משנה אלו פגמים יימצאו בנכס. ועיין בדברי מלכיאל ח"ג קס"ד, ובמהרש"ם ח"ג קכ"ח.
(ט) רדב"ז ח"ד קל"ו. המהרש"ם ח"ג קכ"ח מסכים לדעת הרדב"ז במקרים שהיתה ללקוח אפשרות לבדוק את הנכס ולא בדקו.
(י) פסחים ד' ע"ב.
(יא) נתיבות המשפט שי"ב ס"ק ב'. דבריו

ד. מכירת מוצרים פגומים במחיר מתאים

החובה לגלות פגמים במקח קיימת גם כשמחיר החפץ תואם את מצבו ואין הפסד ממוני ללוקח. כגון, מוכר שהוריד ממחיר מוצר בגלל פגם הנמצא בו אבל אינו מיידע את הלוקח אודותיו, עובר על גניבת דעת^(יב) והמקח הוא מקח טעות.
1234567

ה. סוג הפגם

לא כל פגם עושה את המקח למקח טעות, אלא רק פגם משמעותי. כדי לקבוע אם אכן הפגם הוא משמעותי ומבטל את המקח, הולכים אחר מנהג המדינה^(יג).

מכיון שברוב הבתים ישנה רמה מסויימת של בלאי, צפוי שיהיו פגמים קטנים שאנשים לא מקפידים על קיומם, ואין צורך להודיע על קיומם. ומ"מ פגמים בלתי צפויים - אשר נהוג להחשיבם כבלתי מקובלים^(יד) - מבטלים את המקח.

ו. מום שאפשר לתקנו

כדי להחשיב מקח כמקח טעות, על הפגם ליצור מצב שאין אפשרות לתקנו^(טו). אם אפשר לתקן את הפגם והמוכר מציע^(טז) לעשות

מבוססים על תשובת הרמ"א כ' המתייחס למקרה שבו אדם החולה במחלה מדבקת שכר חדר בבית, ולא סיפר דבר למשכיר המתגורר באותו הבית. ופוסק שהמשכיר יכול לבטל את השכירות.

(יב) פרישה רכ"ח ס"ק ה'

שגורם לאנשים להחזיר את המוצר שקנו, כדי להוות עילה למקח טעות. ועיין בב"ח ס"ק ד' וצ"ע.

(טו) חו"מ רל"ב ה'. דין זה שייך רק במקרה של תיקון קטן, אבל אם התיקון מצריך בניה מחדש של המוצר, הדבר נחשב לפנים חדשות, והמקח בטל.

(טז) המקורות המובאים במחבר וברמ"א דנים האם יש למוכר זכות לתקן את המוצר, ובכך למנוע את

ביטול המקח. ומכיון שזו זכותו של המוכר, משמע שיכול הוא לומר שאינו

אם גבה סכום שהוא מעבר לשווי החפץ, זוהי אונאה, ראה פרק רביעי.

(יג) חו"מ רל"ב ו'.

(יד) המחבר בסי' רל"ב ו' פוסק שפגם צריך להיות משמעותי, דהיינו פגם

כן^(י), אין הלוקח יכול לבטל את המקח^(יח).

החוק

ז. החזר ללקוח

אם נמצא בחפץ פגם שגורם למקח טעות, יש ללוקח זכות לבטל את המקח ולדרוש את מלוא הסכום ששילם בחזרה. אבל אין ביכולתו לקיים את המקח ולדרוש מהמוכר לפצותו על הפגם^(יט). אם הלוקח רוצה להשאיר את המוצר אצלו, עליו לוותר על זכותו הנובעת מהטעות במקח.

על המוכר להיענות לדרישות אלו, ואין זה משנה מהם הנהלים הרגילים של החנות ביחס להחזר מוצרים^(כ).

ח. מסגרת הזמן

אין הגבלת זמן לגבי טענת מקח טעות. כאשר הפגם מתגלה, הלקוח יכול לבטל את המקח^(כא). אבל מכל מקום כשהלקוח מגלה את הפגם, עליו להודיע על כך למוכר מיד, ואם אינו עושה כן, אינו יכול לכוף את המוכר להחזיר לו את כספו^(כב).

החוק

רוצה לתקן את החפץ, אלא להחזיר (ב"ח).
 ללוקח את הכסף (וכן משמע בר"ן פסחים ד' ע"ב).
 ועיין באולם המשפט בסי' רל"ב ה' שמצריך שהמוכר יתקן את המוצר כדי לקיים את המקח.
 (יז) המחבר כותב שהמוכר יכול לתת הנחה במחיר גלל הפגם (ואינו חייב לתקנו בפועל). אבל האולם המשפט (רל"ב ג') כותב שעל המוכר לתקן את הפגם (עיין רמ"א רל"ב ה' וש"ת הר"י מיגש נ"א).
 (יח) אם הלקוח צריך את המוצר מיד, ואינו יכול לחכות עד שייעשו התיקונים, הוא יכול לבטל את המקח (ב"ח).
 אדם שקנה בית ולא הובא לידיעתו שגר שם דייר שלא יתפנה מיד, הלקוח יכול - אם רצונו לגור שם מיד - לבטל את המקח (כנסת הגדולה רל"ז נ"ב).
 (יט) חו"מ רל"ב ד'.
 (כ) אבל אם מנהג המקום הוא להגביל את הזמן שבו אפשר להחזיר מוצרים, המהרש"ם ח"ג קכ"ח פוסק שהמנהג יחול גם במקרים של מקח טעות, ובתנאי שבתוך פרק זמן זה תהיה ללוקח אפשרות לבדוק את החפץ ולגלות את הפגם.
 (כא) חו"מ רל"ב ג'.
 (כב) כשלוקח אינו מיידע את המוכר על

ט. גביית דמי שכירות

לקוח שקנה בית ודר בו מזמן שקנאו עד שגילה שהוא פגום, פסק המחבר שיכולים הבעלים לתבוע ממנו דמי שכירות על אותו השימוש, מכיון שהמקח בטל למפרע. ונמצא שהוא השתמש בדבר השייך לבעלים¹²³⁴⁵⁶⁷ (כג).

1234567

1234567

בטל, הרי הוא בטל למפרע ונמצא שגר בבית הבעלים הראשונים, וחייב לשלם לו שכירות. ואפילו אם לא היתה ללוקח אפשרות לגלות את הפגם, אם היה שוכר בית אחר לאותה תקופה, הרי נהנה מביתו של המוכר וחייב לשלם על הנאתו (זה נהנה וזה חסר).

הנתיבות המשפט בסי' רל"ב ס"ק ה' טוען שחובת הלוקח לשלם שכירות לבעלים נובעת מכך שגרם הפסד למוכר, שהיה יכול להשכיר את הבית לאחר, ועליו לשלם מדין מזיק. ולכן, במקרה שהבית לא קיימא לאגרא, אין הלוקח חייב לשלם דמי שכירות.

הנתיבות המשפט אומר שהדין קיים אף במקרה שהמוכר רימה את הלוקח במכוון, כל עוד שהייתה אפשרות ללוקח לגלות את הפגם, חייב לשלם למוכר על השתמשותו.

אבל ע' בריטב"א ב"מ נ' ע"ב שכתב שעל מה שהשתמש לפני שמצא את הפגם, אינו חייב לשלם. הקרית מלך רב (פט"ו מהלכות מכירה ה"ג) שואל שדין זה סותר את ההלכה שהקונה צריך לשלם שכירות על הזמן שגר בבית עד שהמקח התבטל?

האור גדול (משניות בבא מציעא פרק ד') מחלק בין קרקע למטלטלין, שעל שימוש בקרקע צריך לשלם שכירות,

הפגם שמצא, הוא מראה בכך שהוא מקבל את העובדה שיש פגם במוצר ואינו רוצה לבטל את המקח. רי"ף בב"מ נ' ע"ב, מהריט"ץ ק"ה, בעי חיי חו"מ פ"ב, ומחנה אפרים אונאה ד' בשם רב האי גאון.

ועיין שם במחנה אפרים, משנה למלך, ומהריט"ץ רכ"ה, שמדייקים מלשון הרמב"ם שחולק על דין זה. (כג) חו"מ רל"ב ט"ו.

הלבוש מסביר שאם אינו משלם לבעלים הראשונים דמי שכירות על התקופה שגר שם, הרי הוא עובר על אבק ריבית. מפני שהמקח בטל ונמצא שהמעות שנתן למוכר הם בתורת הלוואה, ואם לא ישלם לו שכירות, הוא מקבל בחזרה את דמיו - שהם דמי ההלוואה - ובנוסף, גר בביתו בחינם, וזהו אבק ריבית.

הסמ"ע בסי' רל"ב ס"ק ל"ג מציין שלפי הנ"ל יצא שאם קנה את הבית בהקפה, אינו חייב לשלם לו שכירות על התקופה שגר שם, מפני שאין אבק ריבית במקרה זה, שכן לא נתן לו כסף שאפשר להחשיבו כהלוואה. אך הסמ"ע עצמו חולק וסובר שחובתו של הלוקח לשלם שכירות כי גר בבית שאינו שלו. ואם כי בשעה שגר שם חשב שזהו ביתו, מ"מ כאשר מתגלה הפגם והמקח

י. השימוש במוצר אחרי שמצא בו פגם

אל לו ללוקח להשתמש במוצר שקנה אחרי שמצא בו פגם^(כד). אם עשה כן, הוא מפסיד את זכותו לטעון מקח טעות ולבטל את המקח. סיבת הדבר היא מפני שכשהמקח בטל, הוא בטל למפרע ואין רשות ללוקח להשתמש במה ששייך לבעלים הראשונים ללא רשותם, לכן כאשר הוא מחליט להמשיך להשתמש בו אף אחרי שגילה בו פגם, הוא מראה^(כה) שויתר על זכותו לטעון מקח טעות, ושבדעתו לקיים את המקח למרות שהמוצר פגום.

הן אמנם, שבמקרה שלא היתה ללוקח ברירה והיה מוכרח להשתמש במוצר, לא איבד את זכותו^(כו).

אם הלקוח הודיע למוכר שהמוצר שקנה פגום ואחרי כן השתמש בו, ספק אם יכול להחזירו^(כז).

מחמת השתמשותו. ע"ע בערוך השלחן סי' רל"ב ד'.

(כו) פתחי תשובה ס"ק א'. ברם, הסברא של דין זה טעונה ביאור, כי אם המקח בטל למפרע ונחשב כנכס של המוכר, אם כן הלקוח הוא שואל שלא מדעת ואיך מותר לו להשתמש בחפץ?

(כז) המחנה אפרים בהלכות אונאה ה' פוסק שהלקוח יכול להחזיר את המוצר מפני שעצם ההודעה למוכר על המצאות הפגם, מראה בבירור שאינו מוותר על זכותו לבטל את המקח. אמנם השימוש במוצר היה שלא כראוי, אבל אינו מהווה ויתור על זכותו.

הנחלת צבי מסביר באופן אחר: עצם ההודעה למוכר על קיומו של פגם במוצר מבטלת את המקח. ואחרי שהמקח בטל אין עוד אפשרות לחזור ולקיימו, לכן, השימוש שעשה הלקוח

אבל על ההשתמשות במטלטלין אינו צריך. חילוק זה אינו קאי לכאורה עם ההסבר של הלבוש המובא לעיל, שמיירי באבק ריבית.

האור שמח בפט"ו מהלכות מכירה ה"ח מביא בשם תשובת הרשב"ש תע"ז ובשם השלטי גבורים בב"מ פרק ד' שאפילו במטלטלין, הלקוח חייב לשלם על ההשתמשות, וצ"ע לדינא.

(כד) חו"מ רל"ב ג'. הריטב"א בב"מ נ' ע"ב - בדונו על מקרה של אונאה - פוסק כך, והמחנה אפרים בהלכות אונאה ה' פוסק שהלכה זו קיימת אף במקח טעות. (כה) עיין ארחות משפט נתיב ל"ב י"ז ומובא בפתחי תשובה ס"ק א'. הוא מסביר שגם אדם שאינו בקי בהלכות אלו ואינו יודע שבהשתמשו במוצר הרי הוא מוותר על זכותו לבטל את המקח, לא פלוג רבנן וקבעו שהמקח קיים